

«Η Άγία Τριάδα στην Δυτική Χριστιανοσύνη»

Μητροπολίτου Ναυπάκτου καὶ Ἁγίου Βλασίου Ἱεροθέου

Πρόσφατα κυκλοφόρησε τό βιβλίο τοῦ διδάκτορος θεολογίας καί διδάσκοντος στήν Θεολογική Σχολή Θεσσαλονίκης κ. Γεωργίου Σίσκου μέ τίτλο «Ἡ Ἁγία Τριάδα στήν Δυτική Χριστιανοσύνη (20ός αἰώνας)» καί ὑπότιτλο «Νεοσχολαστικισμός καί Ὀντολογία τῆς σχέσης», ἀπό τίς ἐκδόσεις Ἄρμος σελ. 860. Πρόκειται γιά ἕνα πολύ σημαντικό βιβλίο καί μέ τό παρόν κείμενό μου θά κάνω ἀπλῶς μιά μικρή παρουσίαση καί θά σημειώσω μερικές ἐντυπώσεις μου.

Τό ἐνδιαφέρον αὐτό βιβλίο τοῦ Γεωργίου Σίσκου εἶναι συνέχεια τῆς διδακτορικής του διατριβῆς σχετικά μέ «τό ἐρμηνευτικό πλαίσιο τῆς Χριστολογίας τοῦ ἁγίου Μαξίμου τοῦ Ὁμολογητοῦ», πού ἦταν «μιά διερεύνηση γιά τήν διαμόρφωση τοῦ Χριστιανικοῦ δόγματος κατά τούς 4^ο - 7^ο αἰώνας ἐπί τῶν ὄρων πρόσωπο, ὑπόστασις, οὐσία, φύσις, βούλησις, ἐνέργεια», ὅπως γράφει ὁ ἴδιος. Ὁ συγγραφεύς μελετώντας τήν ἐλληνόγλωσση καί ξενόγλωσση βιβλιογραφία διαπίστωσε «μιά ἐπαναλαμβανόμενη ἐρμηνεία τῶν ὀρθόδοξων ἀγιοπατερικῶν καί συνοδικῶν ὄρων, ἡ ὁποία παρουσίαζε σοβαρές ἀποκλίσεις ἀπό τό ἱστορικό καί κειμενικό τους πλαίσιο».

Ἔτσι, πρόκειται γιά μιά μεταδιδακτορική ἔρευνα στό Ἀριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης, κατά τά ἔτη 2016-2019, γιά νά ἐντοπίση πῶς αὐτά τά σοβαρά θέματα ἐκφράσθηκαν στήν δυτική θεολογία καί πῶς αὐτά μεταφέρθηκαν καί στόν ὀρθόδοξο χῶρο. Ἡ σημασία τοῦ βιβλίου αὐτοῦ εἶναι μεγάλη, ὅπως παρουσιάζεται ἀπό τόν ἴδιο τόν ἐρευνητή:

«Ἡ μελέτη τῆς νεοσχολαστικῆς ὀντολογίας καί τῆς ὀντολογίας τῆς σχέσης, δύο θεολογικῶν ρευμάτων μέ μεγάλο ἀποτύπωμα στή δυτική χριστιανοσύνη, ἔχει μεγάλη σημασία γιά τήν ἐρμηνεία τῶν κειμένων τῆς Ὁρθόδοξης Ἐκκλησίας. Καί τοῦτο γιά τρεῖς τουλάχιστον λόγους:

Πρῶτον, γίνονται κατανοητές οἱ προϋποθέσεις καί ἡ ὀρολογία, ἐπί τῶν ὁποίων συγκροτεῖται ἡ θεολογία τῆς χριστιανικῆς Δύσης στόν 20ό αἰώνα, ἀπό τή μιά ὡς ἐπίσημη ρωμαιοκαθολική διδασκαλία καί ἀπό τήν ἄλλη ὡς κυρίαρχο παράδειγμα στό ρωμαιοκαθολικό καί προτεσταντικό κόσμο.

Δεύτερον, καταδεικνύονται οἱ ἔσχατες ἀπολήξεις τῆς χριστιανικῆς θεολογίας μέσω τῶν ἐρμηνευτικῶν ἐπιλογῶν τῆς δυτικῆς Χριστιανοσύνης.

Τρίτον, φανερώνει τίς ἐπιρροές αὐτῶν τῶν θεολογικῶν ρευμάτων στή βιβλιογραφία πού διατρίβει στά κείμενα τῆς Ὁρθόδοξης Ἐκκλησίας».

1. Τό κεντρικό θέμα του βιβλίου

Τό κεντρικό θέμα πού ἀναλύεται στό βιβλίο αυτό φαίνεται καθαρά στόν τίτλο: «Ἡ Ἁγία Τριάδα στήν Δυτική Χριστιανοσύνη». Αυτό δείχνει ὅτι ὁ συγγραφεύς μελετᾷ πῶς ἐκφράσθηκε ἀπό τόν δυτικό Χριστιανισμό τοῦ 20^{οῦ} αἰῶνος τό θέμα τοῦ Τριαδικοῦ Θεοῦ, καί κυρίως αὐτός ὁ σκοπός προσδιορίζεται ἐμφανέστερα στόν ὑπότιτλο τοῦ βιβλίου «Νεοσχολαστικισμός καί Ὄντολογία τῆς σχέσης». Ἄρα, ὁ «Νεοσχολαστικισμός» καί ἡ «Ὄντολογία τῆς σχέσης» εἶναι τά δύο κεντρικά σημεῖα τοῦ βιβλίου αὐτοῦ.

Ὅπως ἀναλύεται στό βιβλίο, ὁ «Νεοσχολαστικισμός» καί ἡ «Ὄντολογία τῆς σχέσης» «ἀποτελοῦν δύο διαδοχικά ἐρμηνευτικά ρεύματα, τά ὁποῖα συνδέονται στενότερα μεταξύ τους διά σχέσεων ἀντίθεσης, τοῦ δευτέρου πρός τό πρῶτον». Συγκεκριμένα:

Ὁ «**Νεοσχολαστικισμός**» εἶναι μιά «κυρίαρχη θεολογική πρόταση» πού ἄρχισε ὡς ἀντίδραση πρός τήν φιλοσοφία τῶν Νεοτέρων χρόνων, τόν Διαφωτισμό, τόν Μοντερνισμό, πού γκρέμισε τό κοσμοεἶδωλο τῆς Μεταφυσικῆς, καί ὀνομάστηκε Νεοθωμισμός ἢ Νεοσχολαστική θεολογία πού ἐπικράτησε ἀπό τήν Α΄ Βατικανή Σύνοδο (1870 μ.Χ.) μέχρι τήν Β΄ Βατικανή Σύνοδο (1962-1965 μ.Χ.).

Ἡ «**Ὄντολογία τῆς σχέσης**» εἶναι τό ρεῦμα ἐκεῖνο πού ἀντέδρασε στόν Νεοθωμισμό-Νεοσχολαστικισμό, μέ τήν «ὑπέρβαση τοῦ σχολαστικισμοῦ καί τήν ἐπιστροφή στή θεολογία τοῦ ζωντανοῦ Θεοῦ τῆς Βίβλου ἐντός τῆς κτίσης καί τῆς ἱστορίας», τό ὁποῖο ἀναπτύχθηκε στήν Δύση «ἀπό τήν δεκαετία τοῦ 1930 καί λαμβάνει σημαντική ἔκταση ἀπό τή δεκαετία τοῦ 1960 καί ἐξῆς.

Ἔτσι, ἐνῶ ἡ Σχολαστική καί Νεοσχολαστική θεολογία ἀπωθοῦν τόν Θεό ἔξω ἀπό τήν ἱστορία καί τόν κόσμο, ἀπωθοῦν τήν Ἁγία Τριάδα «σέ χώρους ἀπρόσιτους γιά τήν ἀνθρώπινη ἐμπειρία», ἀφοῦ ὁ Θεός ταυτίζεται μέ τήν οὐσία, τήν ὕπαρξη καί τό actus purus, ἡ «ὄντολογία τῆς σχέσης» καταλήγει σέ μιά ἐρμηνευτική «πού νά καθιστᾷ ἀληθινή τήν παρουσία τῆς Ἁγίας Τριάδος ἐντός τῆς ἱστορίας», χρησιμοποιώντας ὡς «κύρια σημαίνοντα τό πρόσωπο, τήν ἐλευθερία, τή βούληση, τήν ἐνέργεια».

Διαβάζοντας κανεῖς προσεκτικά τό βιβλίο αυτό καταλαβαίνει ὅτι ἡ «Νεοσχολαστική-Νεοθωμιστική θεολογία» τῶν Ρωμαιοκαθολικῶν διατυπώθηκε στήν προσπάθειά τους νά ἀντιμετωπίσουν τό ρεῦμα τοῦ Διαφωτισμοῦ, ὅπως ἐκφράσθηκε ριζοσπαστικότερα ἀπό τήν Γαλλική Ἐπανάσταση, ἀπό τήν ὁποῖα ὑπέφερε πολύ τό Βατικανό, ἐνῶ ἡ «Ὄντολογία τῆς σχέσης» ἀναπτύχθηκε γιά νά ἀντιμετωπίσει τόσο τά ἀδιέξοδα πού δημιούργησε ὁ Νεοθωμισμός ὅσο καί νά ἀπαντήσει δημιουργικά στή φιλοσοφική σκέψη τοῦ εἰκοστοῦ αἰῶνος, πού «εἶχε ἤδη μορφοποιήσει τό σημανόμενο τοῦ προσώπου ὡς ἰδρυτικοῦ ὄρου καί γεγονότος στήν ὄντολογία τῆς σχέσης».

Αυτό δηλώνει ότι «ή σύνθεση περσοναλισμοῦ καί σχολαστικισμοῦ παραμένει ἀπολύτως λογικά συνεπής στό πλαίσιο τῆς δυτικῆς χριστιανικῆς παράδοσης». Ἐπομένως, ὁ «σχολαστικισμός δέν καταργεῖται οὐδόλως καί, τούναντίον, ἀνανεώνεται γλωσσικά μέ τό ἔνδυμα τοῦ ὑπαρξισμοῦ καί τοῦ περσοναλισμοῦ, παραμένοντας στή βάση του ἀκέραιος».

Νομίζω ὅτι αὐτά εἶναι τά κεντρικά σημεῖα τοῦ περιεχομένου τοῦ βιβλίου αὐτοῦ πού ἐκτείνεται στίς 860 σελίδες, μαζί μέ τίς πηγές-μελέτες, πού εἶναι σχεδόν ὅλες ἀπό τόν δυτικό χῶρο, τόν Ρωμαιοκαθολικισμό καί τόν Προτεσταντισμό, καί τό εὐρετήριο τῶν κυρίων ὀνομάτων καί ὄρων-έννοιῶν.

Ὁ συγγραφεύς μελετᾷ τά ἴδια τά κείμενα τῶν δυτικῶν θεολόγων, Ρωμαιοκαθολικῶν καί Προτεσταντῶν, μέ τήν γνώση τῶν εὐρωπαϊκῶν γλωσσῶν πού διαθέτει, καί αὐτό τό κάνει μέ προσοχή, ἐνδιαφέρον, σοβαρότητα χωρίς νά ἐξασκῆ συγχρόνως κριτική ἀπό ὀρθοδόξου πλευρᾶς.

Μέσα στίς προθέσεις τοῦ ἐρευνητοῦ-συγγραφέως εἶναι νά παρουσιάση, κατά τό δυνατόν αὐθεντικά, τήν σκέψη τῶν ἐκφραστῶν τῶν δύο αὐτῶν θεολογικῶν ρευμάτων, ἤτοι τοῦ «Νεοθωμισμοῦ-Νεοσχολαστικισμοῦ» καί τῆς «Ὀντολογίας τῆς σχέσης», χωρίς νά τήν ἀλλοιώνη, ὥστε ὅταν καί αὐτοί οἱ ἴδιοι οἱ ἐκφραστῆς τῶν ρευμάτων αὐτῶν μελετήσουν αὐτήν τήν ἔρευνα νά ἀναγνωρίσουν τήν σκέψη τους, χωρίς κάποια παραχάραξη. Μᾶς βοηθᾷ δέ νά δοῦμε τί γίνεται στήν δυτική θεολογία καί κατ' ἐπέκταση τί ἐπιδράσεις εἶχαν στήν σκέψη Ὀρθοδόξων θεολόγων.

2. Τά περιεχόμενα τοῦ βιβλίου

Τό βιβλίον διαιρεῖται σέ δύο μεγάλα μέρη, (Α' καί Β'), σύμφωνα μέ τά δύο θεολογικά ρεύματα πού διερευνᾷ, ἤτοι τοῦ Νεοσχολαστικισμοῦ καί τῆς Ὀντολογίας τῆς σχέσης.

Τό Α' μέρος μέ τίτλο «Νεοσχολαστική ἐρμηνευτική» διαιρεῖται σέ πέντε κεφάλαια στά ὁποῖα ὑπάρχει πλούσιο ὕλικό πρὸς μελέτη καί διερεύνηση τοῦ σοβαροῦ αὐτοῦ θέματος.

Τό πρῶτο κεφάλαιο ἀναφέρεται στήν Ἐγκύκλιο τοῦ Πάπα Λέοντος ΙΓ', πού ἐξεδόθη τήν 4-8-1879 καί «ἀφοροῦσε τήν ὀρθή χρήση τῆς φιλοσοφίας ἀπό τούς Χριστιανούς μέ ἐπίκεντρο τό σύνολο τῶν κειμένων τοῦ Θωμᾶ Ἀκινάτη». Ἡ Ἐγκύκλιος «μέ παραπομπή στήν Ε' σύνοδο τοῦ Λατερανοῦ καί τόν ἱερό Αὐγουστῖνο θέτει τό κριτήριο τοῦ ὀρθοῦ λόγου, τό ὁποῖο εἶναι ἡ ἀπόλυτη συμφωνία μέ τά δεδομένα τῆς ἀποκάλυψης καί τῆς Ἁγίας Γραφῆς».

Οἱ τέχνες καί οἱ φυσικές ἐπιστῆμες πρέπει νά ἐναρμονισθοῦν μέ τήν σχολαστική φιλοσοφία καί ἔτσι «ὁ Ἀκινάτης ἀποτελεῖ τή χριστιανική ἐναλλακτική πρόταση

γνωσιολογίας, πολιτειολογίας και ήθικης έναντια στό θεολογικό, φιλοσοφικό και έπιστημονικό Μοντερνισμό». "Έτσι, μέ τήν Έγκύκλιο αυτή αρχίζει μιά μεγάλη άνθιση «τῶν θωμιστικῶν σπουδῶν μέχρι τουλάχιστον τήν Β΄ Βατικανή σύνοδο. Ή σχολαστική γίνεται ή έπίσημη έρμηνευτική μέθοδος τῆς Ρωμαιοκαθολικῆς Θεολογίας στό Πανεπιστήμια τῆς Εὐρώπης και τῆς Ἀμερικῆς».

Τό δεύτερο κεφάλαιο ἀναλύει τήν Έγκύκλιο τοῦ Πάπα Πίου Ι γιά τήν διδασκαλία τοῦ Μοντερνισμοῦ πού ἐξεδόθη τήν 8 Σεπτεμβρίου 1907, και ή ὁποία προώθησε μέ σαφέστερο τρόπο τήν Έγκύκλιο τοῦ προκατόχου του γιά τήν Νεοσχολαστική θεολογία μέ σκοπό τήν ἀντιμετώπιση τοῦ Μοντερνισμοῦ πού «ἐμφιλοχώρησε ἐντός τοῦ ἰδίου τοῦ σώματος τῆς Ἐκκλησίας -σέ λαϊκοῦς και κληρικοῦς φερομένους ὡς μεταρρυθμιστές-». Στό κεφάλαιο αὐτό ἀναλύονται ὅλα τά σημεῖα τῆς Έγκυκλίου αὐτῆς ή ὁποία ἀναφέρεται στόν Μοντερνισμό, ὅπως φανερώνεται στήν φιλοσοφία, τόν πιστό Χριστιανό, τόν θεολόγο, τόν ἱστορικό, τόν κριτικό, τόν ἀπολογητή και τόν μεταρρυθμιστή.

Μέ τόν τρόπο αὐτό βλέπουμε ποιές εἶναι οἱ ἐκφράσεις και οἱ ἐκφάνσεις τοῦ Μοντερνισμοῦ, ἤτοι τῶν διαφωτιστικῶν και τῶν μεταρρυθμιστικῶν-προτεσταντικῶν ἀρχῶν πού ἐπηρέασαν και πολλοῦς Ρωμαιοκαθολικοῦς. "Έτσι, μέ τήν Έγκύκλιο αὐτή τίθεται «τό ἰδρυτικό πρόγραμμα διάχυσης τοῦ Νεοσχολαστικισμοῦ».

Τό τρίτο κεφάλαιο ἀναφέρεται «στό Διάταγμα τοῦ Πάπα Πίου Ι γιά τή σπουδή στή φιλοσοφία τοῦ Θωμᾶ τοῦ Ἀκινάτη στό Καθολικά Σχολεῖα Ἰταλίας και Νήσων». Ή νέα αὐτή Έγκύκλιος πού ἐξεδόθη τήν 29 Ἰουνίου τοῦ 1914 «θέτει εὐθέως τόσο τήν ἀπόλυτη θέση τοῦ Ἀκινάτη στή θεολογία ὅσο και τήν ὀρθή ἐρμηνευτική ὁδό γιά τά κείμενα τοῦ ἀγγελικοῦ δασκάλου», δηλαδή τοῦ Θωμᾶ Ἀκινάτη, ἀπαντώντας στις ἀντιδράσεις πού προκλήθηκαν μέσα στόν Ρωμαιοκαθολικισμό ἀπό τήν προηγούμενη Έγκύκλιο.

Τό τέταρτο κεφάλαιο εἶναι ἀρκετά ἐνδιαφέρον, διότι ἀναφέρεται στήν ἔκδοση ἀπό τό Βατικανό ἕνα μήνα μετά τήν ἔκδοση τοῦ προηγουμένου Διατάγματος, ἤτοι στίς 27 Ἰουλίου 1914, τῶν 24 θέσεων «τῆς θωμιστικῆς φιλοσοφίας ὡς τόν ἐρμηνευτικό κανόνα τοῦ Νεοσχολαστικισμοῦ». Οἱ 24 αὐτές θέσεις ἀπό τήν διδασκαλία τοῦ Θωμᾶ τοῦ Ἀκινάτη «ἐπιμερίζονται σέ ὀκτώ ἀρχές ἐπί τῆς ὄντολογίας, τέσσερις ἐπί τῆς κοσμολογίας, ὀκτώ ἐπί τῆς ψυχολογίας και τρεῖς ἐπί τῆς φυσικῆς θεολογίας ή θεοδικίας».

Ἀπεκάλεσα τό κεφάλαιο αὐτό ἐνδιαφέρον διότι σέ αὐτό φαίνεται ὅτι ἐπισήμως ὁ ἴδιος ὁ Πάπας ἐπιλέγει και καθορίζει ποιές θά εἶναι οἱ βασικές θεολογικές ἀρχές τοῦ Θωμᾶ τοῦ Ἀκινάτη μέ τίς ὁποῖες μποροῦν νά ἀντιμετωπισθοῦν οἱ νέες διαφωτιστικές και προτεσταντικές ἀρχές πού ἐπηρεάζουν και τούς Ρωμαιοκαθολικοῦς.

Δέν εἶναι δυνατόν στό συνοπτικό αὐτό κείμενό μου νά γίνη μιά ἔστω και σύντομη ἀπαρρίθμηση αὐτῶν τῶν 24 θωμιστικῶν ἀρχῶν. Νά ἀναφερθοῦν κατά τηλεγρα-

φικό τρόπο μερικά βασικά σημεία, όπως: για την ταύτιση ουσίας και ύπαρξης στον Θεό, για την αναλογία του ὄντος-analogia entis· για την θεία ουσία που ταυτίζεται με το actus purus, που είναι ἀμέθεκτη και για τον ἄνθρωπο ὁ ὁποῖος «διά τῆς κτιστῆς χάριτος γίνεται αναλογικά μέτοχος τῆς Θείας Οὐσίας»· για την διάκριση ουσίας και συμβεβηκότων· για την σχολαστική ὄντολογία τῆς σχέσης που βρίσκεται σέ ἀντίθεση μέ «τὴν φαινομενολογία τῶν νέων χρόνων»· για τοὺς ὄρους «ἄτομο, πρόσωπο, οὐσία, φύσις, ὑπόστασις»· για τὴν μετουσίωση «τῶν Τιμίων Δώρων ἀπὸ τὸν Θωμᾶ Ἀκινάτη»· για τὴν «ὑπαρξη τῆς ψυχῆς ὡς ζωτικῆς ἀρχῆς καὶ οὐσιώδους μορφῆς τῶν ἐμβίων ὄντων»· για τὴν «κατὰ φύσιν ἀφθαρτὴ καὶ ἀθάνατη» ψυχὴ· για τὸ ὅτι «οἱ ἄνθρωποι χρησιμοποιοῦν ἀναλογίες ἐκ τῶν αἰσθητῶν προκειμένου νὰ γνωρίζουν τὰ ἄϋλα νοερά»· για τὴν «ἀναλογία ὡς μέθοδο γνώσης τοῦ Θεοῦ»· για τὸ ὅτι «ἡ φυσικὴ ἀναγκαιότητα κάνει τὴ βούληση νὰ εἶναι ὅπως εἶναι, δηλαδή βουλευτικὴ ἀπλῶς»· για τίς πέντε ἀποδείξεις τῆς ὑπαρξης τοῦ Θεοῦ· για τὸ actus purus-καθαρὴ ἐνέργεια που εἶναι «τὸ θεμέλιο τῆς θείας ἀπλότητος»· για τὴν ἀπανταχοῦ παρουσία τοῦ Θεοῦ ὡς actus purus· για «τίς προϋποθέσεις τῆς ἐκ τοῦ μηδενός δημιουργίας καὶ τῆς ἀκοινωνήτης ἀπὸ τὰ κτίσματα θείας ἐνέργειας, ἢ ὅποια ταυτίζεται ἀπολύτως μέ τὴ Θεϊαν Οὐσία» κλπ.

Ὅταν διαβάση κανεὶς ὅλο αὐτὸ τὸ κεφάλαιο διαπιστώνει μέ καθαρότητα τίς θέσεις τῆς Σχολαστικῆς καὶ Νεοσχολαστικῆς θεολογίας για τὸν Θεό, τὸν ἄνθρωπο, τὴν κτίση, καὶ ἐπίσης ἀντιλαμβάνεται μέ ποιές θεολογικὲς θέσεις ὁ Πάπας θέλησε νὰ ἀντιμετωπίσῃ τὴν φιλοσοφία τοῦ Διαφωτισμοῦ-Μοντερνισμοῦ.

Τὸ πέμπτο κεφάλαιο ἀναφέρεται στὴν «ἐκθεση τοῦ μυστηρίου τῆς Ἁγίας Τριάδος» κατὰ τὸν «Νεοσχολαστικισμό-Νεοθωμισμό». Κατ' αὐτόν ἡ κατανόηση τοῦ δόγματος τοῦ Τριαδικοῦ Θεοῦ γίνεται μέ τὴν ἐπεξεργασία «ἀπὸ τὸ φυσικὸ λόγο διὰ τοῦ συλλογισμοῦ καὶ τῆς ἀναλογίας». Ἔτσι, «οἱ ἀναλογίες βοηθοῦν στὴν ἐμβάθυνση τοῦ μυστηρίου τῆς Ἁγίας Τριάδος κατὰ ἕναν παραστατικὸ, ἀλλὰ ὄχι ἀποδεικτικὸ τρόπο», γι' αὐτὸ «ἡ μέθοδος τῶν Λατίνων κρίνεται ἀπὸ τὴν Νεοσχολαστικὴ θεολογία σαφῶς ἀνώτερη ἀπὸ ἐκείνη τῶν Ἑλλήνων Πατέρων». Μέ αὐτόν τὸν τρόπο «για τὴ Νεοσχολαστικὴ, ὁ Θωμᾶς τελειοποιεῖ τίς διακρίσεις που πρῶτος εἰσήγαγε ὁ ἱερός Αὐγουστίνος». Για τὸν Νεοσχολαστικισμό οἱ σχέσεις στὴν Ἁγία Τριάδα ἐρμηνεύονται θεολογικά. Ἐπίσης, γίνεται λόγος για τὸν ὀρισμὸ τοῦ προσώπου, ὅτι, δηλαδή τὸ πρόσωπο «ὀρίζεται ὡς καθορίζουσα ὑπαρκτικὴ ἀρχὴ καὶ θεμέλιο τῆς ἀτομικῆς λογικῆς φύσης», ὅτι «ἡ ὄντολογία τοῦ προσώπου εἶναι ἡ οὐσιώδης αὐθυπαρξία του καὶ αὐτὴ ἡ οὐσιώδης αὐθυπαρξία του εἶναι ἀφενὸς τὸ θεμέλιο τῆς ψυχολογίας τοῦ προσώπου ὡς συνείδησης καὶ ἀφετέρου τῆς ἐλευθερίας τοῦ προσώπου ὡς ἠθικῆς».

Γίνεται εὐρύτατος λόγος για τὸ πῶς ἡ Νεοσχολαστικὴ-Νεοθωμιστικὴ θεολογία ἐρμηνεύει τὰ πρόσωπα τοῦ Θεοῦ, τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ καὶ τοῦ Ἁγίου Πνεύματος· για τὸ filioque· για «τὴν ἐνοίκηση τῶν Θεϊῶν Προσώπων στοὺς ἀξίους», ὅτι δέν εἶναι ἔνωση κατὰ τὴν ὑπόσταση, οὔτε κατὰ τὴν οὐσία, ἀλλὰ εἶναι ἔνωση «κατὰ συμβεβηκός

ἀναλόγως τῆς γνώσης καί τῆς ἀγάπης τοῦ λογικοῦ κτίσματος», «εἶναι ἔνωση ἠθική, διότι ἡ κτιστή ἀγιαστική χάρη διαμορφώνει τήν ψυχή, ὥστε νά λαμβάνει τό καθ' ὁμοίωσιν ἀπό τό παράδειγμα τοῦ Ἁγίου Πνεύματος». Ἔτσι, «τό Ἅγιο Πνεῦμα ὡς ἄκτιστο πρόσωπο ἀποτελεῖ τήν ἀποτελεσματική καί παραδειγματική αἰτία τῶν ἀνθρώπινων ὀργανισμῶν, ἐνῶ ἡ κτιστή χάρη τήν τυπική, κανονική αἰτία τοῦ ἀγιασμοῦ».

Μέ αὐτές τίς πολύ συνοπτικές ἐπισημάνσεις μου παρουσιάζεται τό πρῶτο μέρος τοῦ βιβλίου τό ὁποῖο στίς 500 σελίδες ἐκφράζει τά βασικά σημεῖα τοῦ Νεοσχο-λαστικισμοῦ-Νεοθωμισμού μέ τόν ὁποῖο ὁ Πάπας προσπάθησε νά ἀντιμετωπίσει τήν φιλοσοφία τῶν Νέων Χρόνων, τοῦ Μοντερνισμοῦ πού ἦταν ἀπόρροια τῶν διαφωτιστικῶν καί προτεσταντικῶν ἀρχῶν.

Τό Β' μέρος τοῦ βιβλίου μέ τίτλο «Ἑρμηνευτικές ἀρχές στόν Περσοναλισμό τῆς δυτικῆς Χριστιανοσύνης τοῦ 20^{οῦ} αἰῶνα» ἀναλύει μέ σοβαρό, μεθοδικό καί ἐπισημονικό τρόπο τό θεολογικό ρεῦμα πού ἀκολούθησε μετά τόν «Νεοσχολαστικισμό-Νεοθωμισμό», πού εἶναι ἡ «ὄντολογία τῆς σχέσης», ἤτοι ὁ «περσοναλισμός» τοῦ δυτικοῦ Χριστιανισμοῦ καί διαιρεῖται σέ τέσσερα ἐπί μέρους κεφάλαια.

Ὅπως προανέφερα οἱ δυτικοί Χριστιανοί, Ρωμαιοκαθολικοί καί Προτεστάντες, παρετήρησαν ὅτι ἡ ἀπώθηση τοῦ Θεοῦ ἔξω ἀπό τόν κόσμο, ἡ ταύτιση τοῦ Θεοῦ μέ τό εἶναι, τήν ὕπαρξη, τήν οὐσία καί τό actus purus, καί ἡ ὕπαρξη τῆς κτιστῆς Χάρης μέ τήν ὁποία ὁ Θεός ἔρχεται σέ σχέση μέ τόν κόσμο, δημιούργησαν πολλά προβλήματα στους δυτικούς Χριστιανούς καί ἔτσι χρειάσθηκε νά βρεθῆ μιὰ διδασκαλία πού θά «καθιστᾷ ἀληθινή τήν παρουσία τῆς Ἁγίας Τριάδος ἐντός τῆς ἱστορίας». Ἔτσι, κατέληξαν στήν «ὄντολογία τῆς σχέσης», μέ βασικά σημεῖα τό πρόσωπο, τήν ἐλευθερία, τήν βούληση, τήν ἐνέργεια. Μέσα σέ αὐτήν τήν προοπτική κινοῦνται τά τέσσερα κεφάλαια τοῦ Β' μέρους τοῦ βιβλίου αὐτοῦ.

Τό πρῶτο κεφάλαιο ἀναφέρεται στήν «σύνθεση σχολαστικῆς θεολογίας καί Ὑπαρξισμοῦ στήν Τριαδολογία τῆς δυτικῆς Χριστιανοσύνης» καί παρουσιάζονται οἱ ἀπόψεις τοῦ Προτεστάντου Karl Barth καί τοῦ Ρωμαιοκαθολικοῦ Karl Rahner. Κοινή κατεύθυνση καί τῶν δύο εἶναι «ἡ ἀνανέωση τῆς θεολογικῆς γλώσσας μέσω τῶν ὑπαρξιστικῶν σχημάτων καί τῶν περσοναλιστικῶν διατυπώσεων».

Κατ' ἀρχήν ὁ Προτεστάντης **Karl Barth** κληρονόμησε «ἀπό τήν ἐνιαία δυτική χριστιανική παράδοση τήν ταύτιση Θεολογίας καί Οἰκονομίας, τήν ταύτιση ἀΐδιας ὕπαρξης τῆς Ἁγίας Τριάδος καί τῆς οἰκονομικῆς φανέρωσής» της καί χρησιμοποιοεῖ διατυπώσεις οἱ ὁποῖες «μαρτυροῦν τήν ταύτιση οὐσίας καί ἐνεργειῶν στόν Τριαδικό Θεό».

Ἐπίσης, ἦλθε «σέ ἰσχυρότατη σύγκρουση μέ τήν analogia entis τῆς σχολαστικῆς θεολογίας καί τῶν συγχρόνων ἐρμηνευτῶν της, γιά νά καταλήξει στήν ριζική ἀντίθετη ἔννοια τῆς analogia relationis, δηλαδή τήν ἀναλογία τοῦ τρόπου ὑπάρξεως στίς ἀΐδιες

σχέσεις τῶν Προσώπων τῆς Ἁγίας Τριάδος μέ τόν τρόπο υπάρξεως τῶν ἀνθρώπων, τόσο κατά τίς μεταξύ τους σχέσεις ὅσο καί κατά τή σχέση τους μέ τόν Θεό, ὅταν οἱ ἀνθρωποι ζοῦν ἐν Χριστῷ».

Εἶναι χαρακτηριστικά τά σημεῖα πού θίγονται στήν ἄποψη τοῦ Karl Barth, ἦτοι: «ἡ ταύτιση θεολογίας καί οἰκονομίας»· «Πρόσωπο, Οὐσία, Θέληση, Ἐνέργεια: Ἡ ταύτιση τρόπου υπάρξεως καί ἐνεργειῶν στόν Θεό»· «Τό εἶναι τοῦ Θεοῦ ὡς ἀγάπη»· «Ἡ ταύτιση τοῦ Προσώπου μέ τήν ἀγάπη καί τήν ἐλευθερία στόν Θεό»· «Analogia Entis καί Analogia fidei: οἱ ἀνθρώπινες προϋποθέσεις μετοχῆς καί γνώσης τοῦ Θεοῦ»· «Analogia Relationis. Ἡ ταύτιση τοῦ τρόπου υπάρξεως στήν Ἁγία Τριάδα καί τόν ἀνθρωπο».

Ἄκόμη, ὁ Ρωμαιοκαθολικός **Karl Rahner**, ὅπως καί ὁ Karl Barth «ἔχει ὡς βασική μέριμνα ἀφενός νά ἐπαναζωογονήσει τό δόγμα τῆς Ἁγίας Τριάδος ἀπό τήν σχολαστική ἀπώθηση σέ χώρους μακριά ἀπό τίς υπαρξιακές ἀγωνίες καί τά ζωτικά ἐνδιαφέροντα τοῦ ἀνθρώπου, ἀφετέρου νά δείξει ὅτι τό μυστήριο τῆς Ἁγίας Τριάδος εἶναι ὁ πυρήνας τῆς χριστιανικῆς ζωῆς».

Εἶναι χαρακτηριστικά τά σημεῖα πού τονίζει ὁ συγγραφεύς τῆς παρούσης μελέτης ἀπό τίς ἀπόψεις τοῦ Rahner, ὅπως: «ἡ κριτική τῆς δυτικῆς χριστιανικῆς Οὐσιοκρατίας στήν Τριαδολογία»· «τό θεμελιῶδες ἐρμηνευτικό ἀξίωμα στήν Τριαδολογία: Ταύτιση αἰδίου καί οἰκονομικῆς Τριάδος»· «Οἱ ὑποστατικές σχέσεις τῆς Ἁγίας Τριάδος μέ τοὺς ἀνθρώπους»· «ἡ ταύτιση τοῦ τρόπου υπάρξεως τῶν Θείων Προσώπων μέ τίς ἄκτιστες ἐνέργειες»· «ἡ μετοχή τῶν ἀνθρώπων στήν αἰδία ζωή τῆς Ἁγίας Τριάδος»· «τό εἶναι τοῦ Θεοῦ ὡς ἀγάπη».

Τό βασικό συμπέρασμα τοῦ κεφαλαίου αὐτοῦ εἶναι ὅτι «ἡ δυτική θεολογία τοῦ 20^{οῦ} αἰώνα, ἀντιμέτωπη μέ τίς φιλοσοφικές προκλήσεις τοῦ Διαφωτισμοῦ, ἐπιχείρησε νά ἀρθρώσει ἕναν λόγο, ὁ ὁποῖος ἀπό τή μιά νά ὑπερβαίνει τήν ἐκκοσμικέυση καί τόν ὀρθολογισμό τῆς φιλελεύθερης θεολογίας τοῦ Προτεσταντισμοῦ καί ἀπό τήν ἄλλη τήν ἀμυντική γραμμή τῆς νεοθωμιστικῆς καί νεοσχολαστικῆς ἐρμηνείας τοῦ Ρωμαιοκαθολικισμοῦ».

Μέσα στήν προοπτική αὐτή ὀρίζεται «τό εἶναι τῆς Ἁγίας Τριάδος ὡς ἀγάπης ad intra καί ad extra», δηλαδή «οἱ Θεῖες Ὑποστάσεις ὑπάρχουν ἐλεύθερα διά τῆς βούλησής τους σέ κοινωνία ἀγάπης», ὡς «ἀλληλοπεριχώρηση τῶν Θείων Προσώπων ὡς τόν τρόπο υπάρξεώς τους αἰδίως», καί «αὐτός ὁ τρόπος υπάρξεως εἶναι ταυτόσημος μέ τόν τρόπο ἀποκαλύψεως καί παράγει εἴτε τήν analogia relationis εἴτε τή μετοχή στίς Θεῖες Ὑποστάσεις καθιστώντας τόν ἀνθρωπο μέτοχο τῆς ἐνδοτριαδικῆς ζωῆς».

Τό δεύτερο κεφάλαιο ἔχει τίτλο «Ἡ κριτική τῆς Αὐγουστίνειας καί τῆς Σχολαστικῆς Τριαδολογίας». Πρόκειται γιά κριτική πού ἀσκεῖται ἀπό δυτικούς θεολόγους στόν Αὐγουστῖνο καί τόν Θωμᾶ τόν Ἀκινάτη.

Οι βασικές κριτικές σκέψεις τῶν δυτικῶν θεολόγων γιά τόν ἱερό Αὐγουστῖνο εἶναι ὅτι «ὁ πλατωνισμός τοῦ ἱεροῦ Αὐγουστίνου, τόν ὀδήγησε στήν ἐρμηνεία τῶν θεοφανειῶν τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης ὡς κτιστῶν συμβόλων»· «οἱ πλατωνικές προϋποθέσεις τοῦ Αὐγουστίνου ὀδηγοῦν σέ μιά ὑποτίμηση τῆς ἐνανθρώπισης»· ὁ Αὐγουστῖνος «ἀδυνατώντας νά κατανοήσει τήν καππαδοκική διάκριση οὐσίας καί ὑποστάσεως ὀδηγεῖται στήν ἐρμηνεία τῶν Θείων Ὑποστάσεων ὡς σχέσεων τῆς μιᾶς Θείας Οὐσίας», πού καταλήγει στόν ἀγνωστικισμό πού εἶναι «ἡ βασική αἰτία τῆς σύγχρονης ἀθεΐας»· «ἀπό τίς νεοπλατωνικές ἀναλογίες τῶν ψυχικῶν δυνάμεων» ὁ Αὐγουστῖνος «παραπέμπει σέ ἐσωτερικές ψυχικές δομές ἐνός κλειστοῦ ὑποκειμένου» καί εἶναι ἀναπόφευκτος «ὁ θεολογικός ἀτομικισμός»· «ἡ αὐγουστίνεια οὐσιοκρατία προετοίμασε τό δρόμο τῆς ἀνάλογης σχολαστικῆς οὐσιοκρατίας»· ἡ «ἐρμηνεία τοῦ Ἁγίου Πνεύματος ὡς δώρου τοῦ Θεοῦ καί ὡς συνδέσμου ἀγάπης μεταξύ Θεοῦ Πατρός καί Υἱοῦ» ὄχι μόνον δέν εἶναι σύμφωνη μέ τήν Ἁγία Γραφή, ἀλλά ἐκφράζει μιά «νεοπλατωνική ἐρμηνεία τῆς Ἁγίας Τριάδος» καί ὀδηγεῖ στό filioque καί πολλά ἄλλα.

Ἐπίσης, ἡ «συστηματικότερη περσοναλιστική κριτική στό πρόσωπο τοῦ Θωμᾶ τοῦ Ἀκινάτη ἐντοπίζεται στίς μελέτες τῆς C. M. LaCugna», ἡ ὁποία παρατηρεῖ ὅτι: «α) ἡ τοποθέτηση τῆς Τριαδολογίας στό τέλος τῶν θεολογικῶν πραγματειῶν ἀντιστρέφει τήν τάξη τῆς ἀποκάλυψης καί τῆς συναφοῦς ἐμπειρίας τοῦ ἀνθρώπου νά γνωρίζει τόν Θεό διά τῆς ἀποκάλυψης. Κατ' αὐτόν τόν τρόπο τίθεται σέ ὄντολογική προτεραιότητα ἡ ἄγνωστη αἴδια ζωή τῆς Ἁγίας Τριάδος σέ σχέση μέ τή Θεία Οἰκονομία, β) ἡ προτεραιότητα τῆς Θείας Οὐσίας ἐπί τῶν Θείων Ὑποστάσεων, καταστρατηγεῖ παντελῶς τή βιβλική, λειτουργική καί συμβολική ἐρμηνεία τῆς ἀποκάλυψης τοῦ Θεοῦ Πατρός διά τοῦ Υἱοῦ ἐν Ἁγίῳ Πνεύματι, γ) ἡ ὑποδιαίρεση τῶν πραγματειῶν περί Θεοῦ σέ De Deo Uno καί De Deo Trino, φανερώνει μιά δευτερεύουσα σημασία γιά τήν Τριάδα τῶν Προσώπων σέ σχέση μέ τήν Οὐσία, δ) ἡ Χριστολογία θεμελιώνεται στήν Τριαδολογία χωρίς νά συμβαίνει καί τό ἀντίστροφο, ε) ἡ ἐρμηνεία τῆς κτίσεως ὡς ἐνέργειας τῆς Θείας Οὐσίας ἀπολειτουρητικοποιεῖ τίς Θεῖες Ὑποστάσεις».

Μέσα σέ αὐτήν τήν προοπτική ἐρμηνεύεται στήν Δύση καί ἡ διδασκαλία τοῦ ἁγίου Γρηγορίου τοῦ Παλαμᾶ. Ἡ ἐρμηνεία πού κάνει ἡ D. Wendebourg «κατέστησαν στούς περσοναλιστές θεολόγους τῆς Δύσεως τήν παλαμική θεολογία ὡς ἓνα ἐρμηνευτικό ἀνάλογο τῆς σχολαστικῆς οὐσιοκρατίας».

Τό τρίτο κεφάλαιο φέρει τόν τίτλο «ἡ σχέση αἰΐδιας καί οἰκονομικῆς Τριάδας στή δυτική συστηματική θεολογία τοῦ προσώπου». Καί αὐτό εἶναι ἀποκαλυπτικό, γιατί ἡ ἄποψη πού ἀναπτύσσεται εἶναι τό μεταβατικό στάδιο ἀπό τόν «Νεοθωμισμό» στήν «ὄντολογία τῆς σχέσης». «Μέ βάση τήν κριτική τῆς αὐγουστίνειας καί σχολαστικῆς οὐσιοκρατίας» εἶναι ἀναγκαῖο «τό αἶτημα γιά τήν πλήρη σύνδεση ἕως καί τήν ταύτιση αἰδίου καί οἰκονομικῆς Τριάδος». Μέ τόν ὄρο αἴδια Τριάδα ἐννοεῖται ὁ Τριαδικός Θεός πρὶν τήν δημιουργία τοῦ κόσμου, καί τόν ὄρο «οἰκονομική Τριάδα» ἐννοεῖται ὁ Θεός μέ

τήν δημιουργία τοῦ κόσμου καί κυρίως μέ τήν ἐνανθρώπιση τοῦ Υἱοῦ καί Λόγου τοῦ Θεοῦ. Ἀπλῶς νά σημειωθῆ ὅτι στούς Πατέρας τῆς Ἐκκλησίας δέν ταυτίζεται ὁ Τριαδικός Θεός (ἄϊδια φύση) μέ τήν ἐνανθρώπιση τοῦ Υἱοῦ καί Λόγου τοῦ Θεοῦ (οἰκονομική Τριάδα).

Στό κεφάλαιο αὐτό ἀναπτύσσονται ἀπόψεις πολλῶν δυτικῶν θεολόγων, ὅπως τοῦ Piet Schoonenberg, τοῦ Eberhard Jüngel, τοῦ Rohert Jenson, τοῦ Wolfhart Pannenberg, τοῦ Jürgen Moltmann, τοῦ Walter Kasper-Hans Urs von Balthasar - Bruno Forte τῆς C. M. LaCugna, τοῦ Ted Peters.

Τό κεφάλαιο αὐτό εἶναι ἀρκετά ἐνδιαφέρον καί δείχνει τήν σύγχυση πού ὑπάρχει στήν δυτική θεολογία, ὅταν συνδέεται καί ταυτίζεται τό μυστήριό τοῦ Τριαδικοῦ Θεοῦ καί ὅσα ἀναφέρονται στόν Τριαδικό Θεό μέ τήν κτίση.

Πρόκειται γιά τήν συζήτηση πού γίνεται στόν δυτικό κόσμο γιά «τόν χριστιανικό περσοναλισμό» πού ἀναφέρεται στήν σχέση μεταξύ θεολογίας καί οἰκονομίας «πάνω στό θεμελιῶδες ἀξίωμα τοῦ Karl Rohner» ὅτι «ἡ οἰκονομική Τριάδα εἶναι ἡ ἀϊδια Τριάδα καί ἡ ἀϊδια Τριάδα εἶναι ἡ οἰκονομική Τριάδα».

Βασική ἀρχή αὐτῆς τῆς ἄποψης εἶναι ἡ analogia entis-ἀναλογία ὄντος, ὅτι ὑπάρχει ἀναλογία μεταξύ Θεοῦ καί δημιουργημάτων, καί δείχνει «τήν ἀποκάλυψη ὡς στοιχεῖο πού ἀνακαλύπτεται ἀπό μιᾶ ἐγγενῆ ικανότητα τοῦ ἀνθρωπίνου ὄντος»· ἡ analogia fidei-ἀναλογία πίστεως, ὅτι «ἡ ὀρθή πίστη δέν παράγεται ἀπό τό νοῦ τοῦ ἀνθρώπου, ἀλλά ἀποκλειστικά ἀπό τό ἔργο τοῦ Θεοῦ»· καί ἡ analogia relationis-ἀναλογία σχέσης, ὅτι, δηλαδή, ὑφίσταται ἀναλογία τοῦ τρόπου ὑπάρξεως Θεοῦ καί ἀνθρώπων, τόσο στόν Χριστό πρὸς τόν Θεό Πατέρα καί πρὸς τοὺς ἀνθρώπους, ὅσο καί - διαμέσου τοῦ Χριστοῦ- στοὺς ἀνθρώπους μεταξύ τους», δηλαδή συνιστᾶ καί προϋποθέτει τήν «ταύτιση τοῦ τρόπου ὑπάρξεως τῆς Ἁγίας Τριάδος μέ τήν ταύτιση τοῦ τρόπου ὑπάρξεως τῶν ἀνθρώπων ὡς ἀγάπης».

Αὐτή ἡ βασική ἀρχή τῆς «ἀναλογίας τῆς σχέσης», συνδέεται καί μέ τήν ἄλλη ἀρχή τοῦ δυτικοῦ χριστιανικοῦ περσοναλισμοῦ ὅτι «ὅτιδήποτε συμβαίνει στόν Θεό ad extra (ἔξω ἀπό Αὐτόν) συνιστᾶ τή διαμόρφωση τῆς ὑπαρξης τοῦ Θεοῦ ad intra» (μέσα σέ Αὐτόν). Αὐτή ἡ σύνδεση καί ταύτιση μεταξύ τοῦ ad extra καί τοῦ ad intra καταργεῖ τήν διαφορά μεταξύ ἀκτίστου καί κτιστοῦ καί τήν διαφορά μεταξύ ἀποφατικῆς καί καταφατικῆς θεολογίας.

Εἶναι πολύ χαρακτηριστικές οἱ φράσεις τῶν περσοναλιστῶν πού ἐκφράζουν τήν «σύνδεση ἕως καί ταύτιση ἀϊδίου καί οἰκονομικῆς Τριάδος», πού ταυτίζει τήν ἀπόκρυφη ζωή στό ἐσωτερικό τοῦ Τριαδικοῦ Θεοῦ μέ τήν κτίση πού δημιουργήθηκε ἀπό τήν ἐνέργεια τοῦ Θεοῦ: «Ἡ αἰωνιότητα ὡς τρόπος ὑπάρξεως τῆς Ἁγίας Τριάδος μέσα στόν χρόνο», «ἡ διάμορφωση τῶν Τριῶν Θεῶν ταυτοτήτων μέσα ἀπό τήν ἱστορία», «ἡ ἐσχατολογία ὡς διαμόρφωση τοῦ Θεοῦ εἶναι ἐν τῷ γίνεσθαι τῆς ἱστορίας»,

«ή Έσχατολογία ως ιστορία του Θεού», «οί θεΐες ενέργειες ως τρόπος ύπάρξεως του Θεού», «έσχατολογία του σταυρού», «ή ιστορία εντός των σχέσεων της Αγίας Τριάδος», «ή αγάπη ως τρόπος ύπάρξεως των Θεϊων Ύποστάσεων», «ή ιστορία της σωτηρίας ως μόνος τρόπος ύπάρξεως της Αγίας Τριάδος», «ή οικονομία ως τό άληθές πεδίο διαμόρφωσης των σχέσεων της άΐδιας Τριάδος» κ.ά.

Οι περσοναλιστικές αυτές απόψεις πού συγγέουν «τήν άΐδια Τριάδα μέ τήν οικονομική Τριάδα» προκειμένου νά υποστηριχθῆ ή «όντολογία τῆς σχέσης» ἔχουν μιὰ διαδοχική εξέλιξη. Ο συγγραφεύς παρατηρεΐ:

«Ο Τ. Peters συνοψΐζει τή συζήτηση των προγενεστέρων προκειμένου νά θέσει τή σχέση αϊωνιότητος καί χρόνου εντός τῆς Αγίας Τριάδος. Η λησμονημένη αρχή τῆς άληθινῆς αποκάλυψης του Θεού εν Χριστῶ στήν κτίση, ὅπως ὁ Θεός πράγματι εΐναι, ἔγινε μέ τόν Κ. Barth. Ο Κ. Rahner προχώρησε ἔτι περαιτέρω θέτοντας τό θεμελιῶδες αξίωμα ὅτι ή άΐδια Τριάδα εΐναι οικονομική καί τό αντίστροφο. Ο J. Moltmann ἔθεσε τό ζήτημα ενός ὄντολογικοῦ θεοπασχητισμοῦ, προκειμένου νά φανερωθεΐ ή άληθινή παρουσία του Θεού στήν κτίση. Στο σταυρό υποφέρει ή Αγία Τριάδα ὅπως Αὐτή εΐναι. Η ιστορία του πάθους συνιστᾶ ὑπαρκτικά τήν Αγία Τριάδα ως τέτοια. Η C. M. LaCugna συρρίκνωσε τήν άΐδια Τριάδα εντός τῆς οικονομικῆς μέ βάση τή μετακαντιανή γνωσιολογία, τή βιβλική μαρτυρία καί τό υπαρξιακό αίτημα μιᾶς Τριάδος ὄχι γιά τόν εαυτό της, αλλά γιά τήν ανθρωπότητα. Δέν προχώρησε ὡστόσο στίς ἐπιδράσεις του κόσμου ἐπί τῆς Αγίας Τριάδος. Ο R. Jenson ανέλαβε τό συγκεκριμένο ἐρώτημα προχωρώντας στήν ἐρμηνευτική λύση τῆς Τριαδολογικῆς Ταυτότητας, ή ὅποια διαμορφώνεται ιστορικά καί ἀποκαλύπτει τήν πληρότητά της ἐσχατολογικά. Παράλληλη ἐρμηνευτική λύση ἀναζήτησε καί ὁ W. Rannenberg μέσω τῆς ἐρμηνείας τῆς ἐξαρτώμενης Θεότητος ἀπό τήν ιστορία, ή ὅποια φανερώνει τή δόξα της στά ἔσχατα».

Τό τέταρτο καί τελευταῖο κεφάλαιο του δευτέρου μέρους του βιβλίου, αλλά καί ὀλοκλήρου του βιβλίου φέρει τόν τίτλο «ή ὄντολογία τῆς σχέσης καί του προσώπου ως ή καίρια ἐρμηνευτική τῆς χριστιανικῆς θεολογίας» καί ἀποτελεΐ μιὰ ἀπό τίς βασικές θέσεις του βιβλίου καί γενικότερα τῆς ἔρευνας αὐτῆς. Ἐξετάζονται διάφοροι θεολόγοι οἱ ὅποιοι κάνουν λόγο γιά «όντολογία τῆς σχέσης» καί τό πρόσωπο, μέσα ἀπό διάφορες προοπτικές.

Οι ὑποενότητες του σημαντικοῦ αὐτοῦ κεφαλαίου εΐναι χαρακτηριστικές, ὅπως: «Πρόσωπο, ἄτομο, κοινωνία», «Θωμιστικός Περσοναλισμός», «Joseph Ratzinger: τά Θεΐα Πρόσωπα ως σχέσεις», «Jean Galot: Θεΐα καί ανθρώπινα πρόσωπα», «Walter Kasper: τό πρόσωπο ως ἐλευθερία καί ἐκ-στατική αγάπη», «William Norris Clarke: Τό ὑπάρχειν ως οὐσία σέ σχέση», «Catherine Mowry LaCugna: Τά Θεΐα Πρόσωπα στήν οικονομία», «Jürgen Moltmann: Τά Θεΐα Πρόσωπα ως ξεχωριστά ὑποστατικά κέντρα

ένεργειῶν καί σχέσεων», «Wolfhart Pannenberg: Οἱ ὑποστατικές ἐνέργειες τῶν Θεῶν Προσώπων στήν ἱστορία», «Calin Gunton: Πρόσωπο καί ἐλευθερία».

Ἐδῶ θά πρέπει νά ἀναφερθῆ ἡ ἄποψη τοῦ Calin Gunton γιά τό πρόσωπο καί τήν ἐλευθερία, ὅπως τήν προυσιάζει ὁ συγγραφεύς τοῦ παρόντος βιβλίου.

«Ἡ ἐλευθερία τοῦ προσώπου ἀποτελεῖ συστατικό στοιχεῖο τῆς ἐτερότητας. Τό πρόσωπο ὑπάρχει ἀποκλειστικά σέ σχέση μέ τό ἕτερο, ἀφοῦ ὑποστασιάζει τήν ὕπαρξή του ἀπό τή σχέση μέ τό ἕτερο. Κατά συνέπεια τό ἕτερον δέν μπορεῖ νά τελεῖ σέ ἀναγκαιότητα ὡς ὄργανο ἢ ἀπορροή τοῦ προσώπου. Ἐπομένως, τό πρόσωπο συγκροτεῖται ὡς τέτοιο διά τῆς ἐλευθερίας. Ἡ ἐλευθερία τοῦ προσώπου δέν εἶναι ἀτομική ἐλευθερία ἀπό τόν ἄλλον, ἀλλά ἐλευθερία γιά τόν ἄλλον, στά πλαίσια τῆς ἀλληλοπεριχώρησης τῶν προσώπων. Τά πρόσωπα θέλουν νά ὑπάρχουν ἐν ἀλλήλοις. Ἡ περιχώρηση ἀποτελεῖ τήν συνισταμένη τῶν τριῶν ὑποστατικῶν θελημάτων στήν Ἁγία Τριάδα».

Τό ἀπόσπασμα αὐτό παρατέθηκε ὡς πολύ χαρακτηριστικό, γιά νά φανῆ ὅτι εἶναι τά ἴδια λόγια πού χρησιμοποιοῦν γιά τό πρόσωπο μερικοί σύγχρονοι ὀρθόδοξοι περσοναλιστές.

Εἶναι σημαντικά **τά συμπεράσματα** τοῦ συγγραφέως ὕστερα ἀπό τήν ἐξαντλητική ἔρευνα στούς ἐκπροσώπους τῆς δυτικῆς χριστιανικῆς θεολογίας.

Τά φιλοσοφικά ρεύματα τῶν Νέων Χρόνων πού ἀμφισβήτησαν «τή γνώση τῆς ὕπαρξης τοῦ Θεοῦ ἀπό τόν ἀνθρώπινο λόγο» ἔκαναν τόν Ρωμαιοκαθολικισμό νά ἀναπτύξῃ τίς Θωμιστικές σπουδές καί ἔτσι ἐμφανίσθηκε ἡ Νεοσχολαστική θεολογία πού «θά ἀποτελέσῃ τή χριστιανική ὄντολογία» ἀπέναντι σέ αὐτά τά ρεύματα κατά τό πρῶτο μισό τοῦ 20^{οῦ} αἰῶνος.

Ὅμως, αὐτή ἡ νεοσχολαστική-νεοθωμιστική «ἐρμηνεία τῆς χριστιανικῆς πίστεως» ὡς ἀποτέλεσμα τῆς ἀντίδρασης τοῦ Ρωμαιοκαθολικισμοῦ «στήν ἀθεΐα τοῦ Διαφωτισμοῦ» «κυοφόρησε σημαντικά ἀδιέξοδα στή Ρωμαιοκαθολική θεολογία». Θεραπεία αὐτῆς τῆς νεοσχολαστικῆς ἐρμηνείας θεωρήθηκε «μιά δυναμική ἐρμηνεία τοῦ σύμπαντος, ὡς ὀλότητας σχέσεων κατά τά πρότυπα τῆς σύγχρονης φυσικῆς καί τοῦ περσοναλισμοῦ».

Αὐτό σήμανε «μιά ἐπιστροφή στόν Αὐγουστῖνο ἀπό τόν ὁποῖο ἐξήχθη ἐρμηνευτικά ἡ Τριαδολογία ὡς ὄντολογία τῆς σχέσης». Τά «ἐξελικτικά στάδια μιᾶς ἐρμηνείας» εἶναι ἡ ταύτιση τοῦ προσώπου μέ τήν σχέση, τοῦ προσώπου μέ τίς ἀτομικές οὐσίες ἐν γένει, τοῦ προσώπου μέ τήν ἐλευθερία. Καί αὐτή ἡ ἐρμηνεία «θεμελιώνεται στήν φιλοσοφική ἀπλότητα τοῦ Θεοῦ, στήν ταύτιση θεολογίας καί οἰκονομίας, στήν ταύτιση ὑποστατικῶν καί φυσικῶν ιδιωμάτων στόν Θεό, στήν Οὐσία τοῦ Θεοῦ ὡς *actus purus*».

Ἡ Νεοσχολαστική ὄντολογία παραμένει στήν διδασκαλία τοῦ Θωμισμοῦ ὅτι τό κτιστό δέν μπορεῖ νά μετέχη τοῦ ἀκτίστου, ἀλλά συγχρόνως τονίζει «τήν ἐνοίκηση τῶν Θεῶν Ὑποστάσεων στόν ἄνθρωπο κατά τρόπο διαφορετικό ἀπό τήν κτιστή χάρη». Ὅμως, ἡ ταύτιση τῆς αἰΐδας καί οἰκονομικῆς Τριάδος καταλήγει «στήν μετοχή στήν ἐσωτερική ζωή τῆς Ἁγίας Τριάδος κατά τόν ἴδιο τρόπο μέ τόν ὁποῖο σχετίζονται οἱ Θεῖες Ὑποστάσεις μεταξύ τους».

Ἡ Προτεσταντική θεολογία γιά νά θεραπεύσει «τήν φιλελεύθερη προτεσταντική θεολογία ἀπό τόν ἀπόλυτο ἀνθρωποκεντρισμό της», ὡς ἀντίδραση στήν ἀθεΐα τοῦ Διαφωτισμοῦ πρόσεξε τήν θεολογία τῶν Καππαδοκῶν Πατέρων, ὅμως τήν ἐρμήνευσε «ἀσυνείδητα μέσα ἀπό τή θωμιστική ἐρμηνεία».

Ἔτσι, καί οἱ δύο δυτικές χριστιανικές παραδόσεις, ρωμαιοκαθολική καί προτεσταντική, κατέληξαν σέ «μιά ἐρμηνεία περί κοινωνίας προσωπικῶν βουλήσεων καί προσωπικῶν ἐνεργειῶν ἐπί τῆς Ἁγίας Τριάδος».

3. Γενικές ἐντυπώσεις μου

Τό βιβλίο τοῦ Γεωργίου Σίσκου μέ τίτλο «Ἡ Ἁγία Τριάδα στήν Δυτική Χριστιανοσύνη» εἶναι σημαντικό ἀπό πολλές πλευρές. Ἦδη, προηγουμένως παρουσίασα τά βασικά σημεῖα τῆς ἔρευνας αὐτῆς πού ἐκτείνεται σέ 860 σελίδες, ἀπό τίς ὁποῖες οἱ 40 περίπου σελίδες παρουσιάζουν τήν βιβλιογραφία πού χρησιμοποίησε ὁ ἐρευνητής-συγγραφεύς, κυρίως σέ δυτικούς θεολόγους πού ἀναπτύσσουν αὐτά τά θέματα. Ἔτσι, κυρίως ἡ ἔρευνα αὐτή στηρίζεται καί ἀναφέρεται σέ δυτικές βιβλιογραφικές πηγές, οἱ ὁποῖες παρουσιάζουν τήν δυτική χριστιανική θέση πάνω στά θέματα αὐτά.

Στήν συνέχεια θά καταγραφοῦν μερικές γενικές ἐντυπώσεις πού δημιουργήθηκαν διαβάζοντας τό βιβλίο αὐτό, γιά νά φανῆ ἡ μεγάλη ἀξία του καί γιά τήν σύγχρονη θεολογική σκέψη.

Πρῶτον. Ἡ ἐρευνητική αὐτή ἐργασία, ὅπως σημειώθηκε στήν ἀρχή τοῦ κειμένου αὐτοῦ, ἀναφέρεται σέ δύο μεγάλα ρεύματα, τά ὁποῖα παρουσιάσθηκαν στήν δύση κατά τόν 20^ο αἰώνα. Τό πρῶτο θεολογικό ρεῦμα εἶναι ὁ «Νεοσχολαστικισμός-Νεοθωμισμός» καί τό δεύτερο θεολογικό ρεῦμα πού ἀκολούθησε εἶναι ἡ «Ὄντολογία τῆς σχέσης», ἥτοι ὁ χριστιανικός περσοναλισμός.

Οἱ Ρωμαιοκαθολικοί, προκειμένου νά ἀντιμετωπίσουν τήν φιλοσοφία τῶν Νέων Χρόνων καί τόν Μοντερνισμό πού ἐκφράστηκε ἀπό τόν Διαφωτισμό καί πού ἐπηρέασε καί πολλούς Ρωμαιοκαθολικούς, θέλησαν νά ἐπαναφέρουν τίς βασικές ἀρχές τοῦ Θωμᾶ τοῦ Ἀκινάτη (13^{ος} αἰώνας), ὁ ὁποῖος εἶχε δεχθῆ ἰσχυρά κτυπήματα ἀπό τόν Νομιναλισμό τοῦ 14^{ου} αἰῶνος καί ἀπό τά ἐπόμενα θεολογικά καί φιλοσοφικά ρεύματα,

ὅπως εἶναι ὁ Ἀνθρωπισμός τοῦ 15^{ου} αἰῶνος, ἡ Μεταρρύθμιση τοῦ 16^{ου} αἰῶνος, ὁ Διαφωτισμός τοῦ 17^{ου} αἰῶνος, ὁ Γερμανικός Ἰδεαλισμός τοῦ 19^{ου} αἰῶνος κλπ.

Ἔτσι, μέ τόν Νεοσχολαστικισμό-Νεοθωμισμό τοῦ τέλους τοῦ 19^{ου} αἰῶνος καί ἀρχές τοῦ 20^{ου} αἰῶνος, διαβάστηκε ὁ Θωμᾶς ὁ Ἀκινάτης μέσα στήν προοπτική τῶν ἀναγκῶν τοῦ 20^{ου} αἰῶνος. Οἱ Πάπες Λέων ΙΓ', καί Πῖος Ι καί οἱ σύμβουλοί τους θέλησαν νά δώσουν κάποια ἰσχυρά θεμέλια στήν θεολογία τους γιά νά στηρίξουν τούς Χριστιανούς τους.

Αὐτό, ὅμως, δημιούργησε πολλά προβλήματα γιατί ἀπώθησαν τόν Θεό ἔξω ἀπό τήν ἱστορία, καί τόν ἄνθρωπο τόν ἄφησαν χωρίς τόν Θεό. Ἡ ταύτιση τοῦ Θεοῦ μέ τήν ὕπαρξή Του, τήν οὐσία Του καί τό actus purus, ἡ ἐπικοινωνία τοῦ Θεοῦ μέ τόν ἄνθρωπο μέ κτιστές ἐνέργειες ἔκαναν τόν δυτικό ἄνθρωπο, ἀλλά καί τούς Ρωμαιοκαθολικούς θεολόγους νά βρίσκονται σέ μεγάλη ἀδυναμία.

Ἔτσι, ἄλλοι δυτικοί θεολόγοι, ἐκμεταλλεόμενοι τήν ὑπαρξιακή φιλοσοφία καί κοινωνιολογία, καί ἐξασκώντας κριτική στήν διδασκαλία τοῦ ἱεροῦ Αὐγουστίνου καί τοῦ Θωμᾶ τοῦ Ἀκινάτη ἀνέπτυξαν τήν «ὄντολογία τῆς σχέσης», τόν χριστιανικό περσοναλισμό, τήν κοινωνία τῶν προσώπων. Μέ τόν τρόπο αὐτόν προσπάθησαν νά ἀρθρώσουν ἕναν νέο λόγο πού νά βοηθᾷ τόν σύγχρονο ἄνθρωπο. Μερικοί, μάλιστα, θεολόγοι τό ἔκαναν αὐτό ἐπανερμηνεύοντας τά κείμενα τοῦ Νεοσχολαστικισμοῦ, γιά νά μὴν ἀπομακρυνθοῦν τελείως ἀπό τήν παράδοσή τους, στήν ὁποία ὁ Θωμᾶς ὁ Ἀκινάτης ἔχει μεγάλα ἐρείσματα.

Κατά τήν ἀνάγνωση τῆς μελέτης αὐτῆς αἰσθάνθηκα ὅτι μεταξύ τῶν δύο αὐτῶν θεολογικῶν ρευμάτων, δηλαδή τοῦ «Νεοσχολαστικισμοῦ-Νεοθωμισμοῦ» καί τῆς «ὄντολογίας τῆς σχέσης» παρεμβάλλεται «ἡ σχέση αἰΐδιας καί οικονομικῆς Τριάδας». Αὐτό σημαίνει ὅτι ἡ ἀποψη ὅτι ὑπάρχει σχέση μέχρι ταυτότητος μεταξύ αἰΐδιας καί οικονομικῆς Τριάδος ὑπῆρξε ἡ γέφυρα γιά νά περάσουν οἱ δυτικοί θεολόγοι τήν ἀπώθηση τοῦ Τριαδικοῦ Θεοῦ ἐκτός τοῦ κόσμου, στήν «ὄντολογία τῆς σχέσης» καί στόν περσοναλισμό.

Ὅμως, οἱ Πατέρες τῆς Ἐκκλησίας κάνουν σαφέστατη διάκριση μεταξύ θεολογίας καί οικονομίας, ὅπως τό παρατηροῦμε στόν ἅγιο Γρηγόριο τόν Θεολόγο, τόν ἅγιο Ἰωάννη τόν Δαμασκηνό, πού γράφει: «Ἀδύνατον γάρ ἐν πᾶσιν ὁμοιον εὐρεῖν παράδειγμα, ἐπί τε τῆς θεολογίας, ἐπί τε τῆς οικονομίας», γιατί δέν ὑπάρχει καμμιά ὁμοιότητα μεταξύ ἀκτίστου καί κτιστοῦ καί δέν ὑπάρχει τίποτε στήν κτίση μέ τό ὁποῖο νά γνωρίσουμε τόν Τριαδικό Θεό στήν ἐσωτερική Του ὕπαρξη.

Δεύτερον. Ὁ συγγραφεύς τῆς παρούσης ἐργασίας, διερευνᾷ ὅλα αὐτά τά θέματα καί τά φέρνει στό φῶς, χωρίς, ὅμως, νά τά σχολιάζη ἀπό ὀρθοδόξου πλευρᾶς. Ὅντας ἐκφραστής ὁ ἴδιος τῆς ἀπόψεως ὅτι πρέπει νά διαβάζονται κειμενικά οἱ συγκεκριμένες ἀπόψεις στίς ὁποῖες ἀναφερόμαστε, νά καταλαβαίνουμε τό τί πραγ-

ματικά ισχυρίζονται οι έκφραστές τῶν ρευμάτων αὐτῶν στά κείμενά τους, καί ὄχι πῶς ἐμεῖς τούς ἐρμηνεύουμε, ἐπιχειρεῖ, καί τό κατορθώνει, νά μᾶς δώση αὐθεντική εἰκόνα τῶν ἀπόψεων τῶν θεολόγων πού διατυπώνουν αὐτές τίς θέσεις στά δύο αὐτά θεολογικά ρεύματα. Δηλαδή, κάνει μιά καλή κειμενική ἀνάλυση, καί ὄχι μιά μετα-κειμενική ἐρμηνεία τῶν ἀπόψεων τῶν θεολόγων αὐτῶν.

Ἔτσι, μᾶς δίνει νά καταλάβουμε τί ἀκριβῶς λένε οἱ θεολόγοι αὐτοί καί μάλιστα σέ τέτοιο βαθμό, ὥστε ἂν καί οἱ ἴδιοι διαβάσουν τήν καταγραφή τῶν ἀπόψεών τους νά μή διαμαρτυρηθοῦν γιά παραποίηση ἢ παρερμηνεία τῶν σκέψεών τους.

Αὐτό τό ἔργο γίνεται μέ σοβαρή ἀνάγνωση τῶν κειμένων τους μέ ἐπιμελῆ τρόπο, μέ νηφαλιότητα, χωρίς νά ἐμπλέκη δικές του ἐρμηνεῖες καί ἀναλύσεις, χωρίς νά κρίνη καί μάλιστα ἀρνητικά τίς ἀπόψεις αὐτές, δηλαδή τό κάνει μέ σοβαρό ἐπιστημονικό τρόπο. Ἔτσι, ὄχι μόνο σέβεται τήν ἀγωνία τῶν θεολόγων καί τῶν δύο αὐτῶν ρευμάτων, ἀλλά σέβεται ἀκόμη καί τόν ὀρθόδοξο ἀναγνώστη τῆς μελέτης αὐτῆς.

Ἐπειδή παρακολουθοῦσα ἀπό τήν ἀρχή τήν ἔρευνα αὐτή, διότι ὁ Γεώργιος Σίσκος μέ ἐνημέρωνε, κατά καιρούς γιά τό ἐρευνητικό του ἔργο, γνωρίζω ὅτι κατ' ἀρχάς ξεκίνησε νά δῆ τί λένε ἀκριβῶς οἱ περσοναλιστές δυτικοί θεολόγοι καί ἀμέσως κατάλαβε ὅτι ἔφθασαν σέ αὐτά τά συμπεράσματα γιά νά φέρουν τόν Θεό πρός τόν ἄνθρωπο, ἀπό τό ἀπρόσιτο ὕψος πού τόν ἀνέβασαν οἱ Σχολαστικοί καί Νεοσχολαστικοί-Νεοθωμιστές θεολόγοι. Ἔτσι, ἀποφάσισε νά μελετήσῃ τόν Νεοσχολαστικισμό-Νεοθωμισμό καί νά τόν προτάξῃ στήν ἔρευνά του.

Φυσικά, μέσα σέ αὐτό τό πλαίσιο ἐνέταξε καί τίς ἱστορικές ἀνάγκες πού ὀδήγησαν τούς δυτικούς θεολόγους καί τῶν δύο αὐτῶν ρευμάτων, στήν διατύπωση τῶν ἀπόψεών τους. Αὐτό τό ἔκαναν καί οἱ Προτεστάντες θεολόγοι, οἱ ὁποῖοι κληρονόμησαν, κατά διαφόρους βαθμούς, διάφορες ἀπόψεις τῆς Σχολαστικῆς θεολογίας.

Αὐτό δείχνει τήν μεθοδικότητα τῆς ἔρευνας καί τήν ἐπιστημονικότητα πού διακρίνει τόν μελετητή, ἀφοῦ, μάλιστα, ὅπως εἶναι γνωστόν, ἡ ἔρευνα χρειάζεται ἔμπνευση καί δυνατότητα διατύπωσης τῶν πορισμάτων της.

Τρίτον. Τό βιβλίο αὐτό δείχνει ἄριστα καί πῶς οἱ ἀπόψεις τῶν δύο αὐτῶν ρευμάτων πέρασαν καί στήν Νεοελληνική θεολογία. Φέρελπεις νέοι ὀρθόδοξοι θεολόγοι σπούδασαν, ἐνδεχομένως ἀποσπασματικά, σέ διάφορα Εὐρωπαϊκά ἢ Ἀμερικανικά Κέντρα Θεολογικῶν Σπουδῶν, ἐνθουσιάσθηκαν ἀπό τέτοιες ἀναλύσεις, πού προσπαθοῦσαν νά ἔλθουν σέ διάλογο μέ τόν Διαφωτισμό καί τόν Ὑπαρξισμό καί τά μετέφεραν στήν Ἑλλάδα, ὡς μία νέα γλώσσα μέ τήν ὁποία μπορούμε νά ἔλθουμε σέ διάλογο μέ τούς ἀνθρώπους τῆς ἐποχῆς μας καί θεολογοῦσαν μέ «δάνεια» τά ὁποῖα προσέλαβαν ἀπό ξένες παραδόσεις καί περισσότερο τά παρουσιάζουν ὡς δικές τους

ἔρευνες. Ἔτσι, ἐμφανίσθηκαν νέοι ὀρθόδοξοι θεολόγοι πού τούς ἀπεδόθησαν οἱ χαρακτηρισμοί «νεορθόδοξοι», «μεταπατερικοί», «συναφειακοί», «νεοϋπαρξιστές» κλπ.

Βεβαίως, οἱ ἴδιοι δέν ἀποδέχονταν αὐτούς τού χαρακτηρισμούς καί ἀντέτειναν μάλιστα ὅτι ἔτσι μποροῦμε νά καταλάβουμε τόν σύγχρονο ἄνθρωπο. Ὅμως, διαβάζοντας κανεῖς τό βιβλίο αὐτό στό ὁποῖο ἀναφέρομαι καταλαβαίνει ὅτι ὁ Νεοθωμισμός καί ὁ Περσοναλισμός εἶναι ἄλλες θεολογίες πού διαφοροποιοῦνται ἀπό τήν θεολογία τῶν Πατέρων τῆς Ἐκκλησίας, εἶναι μιά μεταπατερική θεολογία. Κινοῦνται μέσα στήν προοπτική ὅτι ἡ Σχολαστική θεολογία πού στηρίζεται στήν φιλοσοφία εἶναι ἀνώτερη ἀπό τήν Πατερική θεολογία, καί ἡ Ρωσική θεολογία πού ἐπηρεάσθηκε ἀπό ὅλα τά νεότερα Εὐρωπαϊκά ρεύματα εἶναι ἀνώτερη ἀπό τήν Πατερική καί τήν Σχολαστική θεολογία, καί τελικά οἱ Πατέρες ἦταν γιά τήν ἐποχή του, ἀλλά δέν εἶναι γιά τήν ἐποχή μας. Κατά συνέπεια ἰσχυρίζονται ὅτι ἂν θέλουμε νά μιλήσουμε μέ τούς Πατέρες στήν ἐποχή μας πρέπει νά κάνουμε «μετακειμενική ἐρμηνεία» τῶν ἔργων τους. Αὐτό εἶναι παράδοξο ἀπό πατερικῆς πλευρᾶς, γιατί προϋποθέτει τήν περιθωριοποίηση τῶν ἀποφάσεων τῶν Οἰκουμενικῶν Συνόδων.

Τέταρτον. Οἱ βασικές ἀρχές τῶν δύο αὐτῶν δυτικῶν θεολογικῶν ρευμάτων, ἦτοι τοῦ Νεοθωμισμοῦ-Νεοσχολαστικισμοῦ καί τοῦ Περσοναλισμοῦ-«Ὄντολογία τῆς σχέσης»-«Ὄντολογία τοῦ προσώπου» εἶναι ἐκτός πατερικῆς παραδόσεως. Πρόκειται γιά ἕνα θρησκευτικό σύστημα πού μπορεῖ νά ὀνομασθῆ μεταφυσικό, γιατί στηρίζεται στίς φιλοσοφικές προϋποθέσεις γιά τήν γνώση τοῦ Θεοῦ καί δέν ἔχει καμμιά σχέση μέ τήν διδασκαλία τῶν Προφητῶν, Ἀποστόλων καί Πατέρων, οἱ ὁποῖοι εἶχαν δεχθῆ τήν Ἀποκάλυψη τοῦ Θεοῦ καί τήν κατέγραψαν. Εἶναι ἕνα φιλοσοφικό-μεταφυσικό θρησκευτικό σύστημα πού διαφέρει σαφῶς ἀπό τήν κοινή παράδοση καί τήν ταυτότητα τῆς ἐμπειρίας τῶν Προφητῶν, τῶν Ἀποστόλων καί τῶν Πατέρων.

Ἔτσι, ὑφίσταται διαφορά μεταξύ τῶν σχολαστικῶν-νεοσχολαστικῶν-ὑπαρξιστῶν θεολόγων καί τῶν ἐμπειρικῶν Πατέρων τῆς Ἐκκλησίας. Θά ἤθελα νά μνημονεύσω τίς βασικότερες ἀπό αὐτές τίς διαφορές.

Οἱ Πατέρες δέν δέχονται τήν ταύτιση θεολογίας καί οἰκονομίας ἢ τήν λεγόμενη ταύτιση αἰδίας καί οἰκονομικῆς Τριαδολογίας. Ὑφίσταται διαφορά μεταξύ θείας οἰκονομίας καί μυστηρίου τῆς Ἁγίας Τριάδος. Ἐμεῖς γνωρίζουμε ὅ,τι μᾶς ἀπέκάλυψε ὁ Χριστός, ἐνωμόμαστε μέ τόν Χριστό πού εἶναι ἡ Κεφαλή τῆς Ἐκκλησίας, κοινωνοῦμε τῆς ἀκτίστου ἐνεργείας τοῦ Τριαδικοῦ Θεοῦ ἐν προσώπῳ Ἰησοῦ Χριστοῦ καί δέν εἰσερχόμαστε στό μυστήριο τοῦ Τριαδικοῦ Θεοῦ, γιατί ἐκεῖ ὑπάρχει πλήρης ἀποφατικότητα.

Ἐπίσης, οἱ Πατέρες τῆς Ἐκκλησίας δέν δέχονται τόν στοχασμό στήν κατανόηση τοῦ Τριαδικοῦ Θεοῦ, ἀφοῦ μέ τήν λογική ἐρμηνεύουμε τά κτιστά πράγματα, ἀλλά μέ τόν νοῦ φθάνουμε στήν θεοπτία τῆς δόξης τοῦ Θεοῦ στό πρόσωπο τοῦ Χριστοῦ. Ἐπομένως, στήν Ὄρθόδοξη πατερική παράδοση ὑπάρχει σαφῶς διπλή μεθοδολογία καί

γνωσιολογία τοῦ Θεοῦ καί τῆς κτίσεως, ἐνῶ στήν Σχολαστική καί Νεοσχολαστική παράδοση ἐπικρατεῖ ἐνιαία μεθοδολογία καί γνωσιολογία. Στήν Ὁρθόδοξη πατερική παράδοση ἡ μέθοδος γνώσεως τοῦ Θεοῦ δέν εἶναι ὁ ὀρθολογισμός, ἀλλά ὁ ἱερός ἡσυχασμός. Ἔτσι, στήν πατερική παράδοση γίνεται διάκριση μεταξύ ἀκτίστων ρημάτων κατά τήν ἀποκαλυπτική θεωρία, καί κτιστῶν ρημάτων, νοημάτων καί εἰκονισμάτων, πού χρησιμοποιοῦνται γιά τήν καταγραφή, ὅσον εἶναι δυνατόν, τῆς ἐμπειρίας.

Αὐτό σημαίνει ὅτι ὅταν οἱ Πατέρες τῆς Ἐκκλησίας ὁμιλοῦσαν γιά τόν Θεό ὡς οὐσία, φύση, ἐνέργειες, πρόσωπο, ὑπόσταση δέν τό ἔκαναν φιλοσοφικά, ἀλλά ἀφ' ἐνός μὲν γιά νά ἀτιμετωπίσουν τοὺς φιλοσοφοῦντας αἰρετικούς θεολόγους, ἀφ' ἐτέρου δέ γιά νά κατευθύνουν πνευματικά τοὺς Χριστιανούς στήν ἐμπειρία. Ἔτσι, οἱ Πατέρες δέν ἦταν φιλόσοφοι, οὔτε πρέπει νά ἐρμηνεύονται ὡς φιλοσοφοῦντες πού ἀντικρούουν ἄλλους φιλοσοφοῦντες, ὅπως φαίνεται στόν διάλογο πού γίνεται μεταξύ τῶν Ρωμαιο-καθολικῶν καί τῶν Προτεσταντῶν θεολόγων, τόσο τοῦ Νεοθωμισμού ὅσο καί τῆς Ὀντολογίας τῆς σχέσης-περσοναλισμοῦ.

Ἀκόμη, κατά τοὺς Πατέρας τῆς Ἐκκλησίας ἡ θέληση εἶναι ὄρεξη τῆς φύσης καί ὄχι τοῦ προσώπου. Ἡ σύνδεση τῆς θέλησης μέ τό πρόσωπο εἶναι αἵρεση πού καταδικάστηκε ἀπό τήν ΣΤ' Οἰκουμενική Σύνοδο, ἡ ὁποία καθαιρεῖ τοὺς Κληρικούς καί ἀφορίζει τοὺς λαϊκοὺς οἱ ὁποῖοι ὁμιλοῦν γιά «ὑποστατικά θελήματα». Αὐτή ἡ σύνδεση θέλησης καί προσώπου εἶναι αἵρεση κατά παρόμοιο τρόπο πού αἵρεση εἶναι ἡ σύνδεση-ταύτιση οὐσίας καί ἐνέργειας, τό γνωστό *actus purus* πού καταδικάστηκε ἀπό Οἰκουμενικές Συνόδους. Ὅποτε, αὐτές οἱ δύο αἰρέσεις, ἢτοι ἡ ταύτιση οὐσίας καί ἐνεργείας στόν Θεό καί ἡ ταύτιση ἐνεργείας καί προσώπου, πού διατυπώνεται ἀπό τόν Νεοθωμισμό καί τόν Περσοναλισμό ἔχουν καταδικασθῆ συνοδικῶς ὡς αἰρέσεις.

Ἐπί πλέον στοὺς Πατέρες τῆς Ἐκκλησίας δέν ὑπάρχει κοινωνία προσώπων. Στόν Τριαδικό Θεό ὑπάρχει κοινωνία φύσεως-ἐνεργείας καί ἀλληλοπεριχώρηση προσώπων, καί στόν ἄνθρωπο ὑπάρχει μέθεξη τῆς ἀκτίστου Χάριτος τοῦ Θεοῦ ἐν προσώπῳ Ἰησοῦ Χριστοῦ. Ἡ ὑποστατική ἔνωση ἔγινε μόνον στόν Χριστό, στόν ὁποῖο ἐνώθηκε ἡ θεία φύση μέ τήν ἀνθρώπινη φύση στήν ὑπόσταση τοῦ Λόγου «ἀσυγχύτως, ἀτρέπτως, ἀδιαιρέτως καί ἀχωρίστως».

Πέμπτον. Οἱ σύγχρονοι ὀρθόδοξοι θεολόγοι, οἱ ὁποῖοι μεταφέρουν στήν Ἑλλάδα καί στήν συνέχεια στίς Θεολογικές Σχολές διάφορες ἀπόψεις τῶν Νεοσχολαστικῶν-Νεοθωμιστῶν, καί κυρίως τῶν Περσοναλιστῶν-ὄντολογία τῆς σχέσης, ἢ τό κάνουν ἀπό ἄγνοια ἢ τό κάνουν ἀπό κάποια σκοπιμότητα.

Φυσικά, ἡ ἄγνοια σέ σοβαρά θεολογικά θέματα δέν δικαιολογεῖται, οὔτε καί ἀπό πλευρᾶς ἐπιστημονικῆς μεθοδολογίας, ὅταν ταυτόχρονα παρακάμπτεται ὅλη ἡ ὀρθόδοξη πατερική παράδοση πού ὀριοθετήθηκε καί ἀπό Οἰκουμενικές Συνόδους.

“Όμως, ή σκοπιμότητα είτε έν άγνοία είτε έν γνώσει είναι ή πλέον επικίνδυνη. Τό λέγω αυτό, γιατί μερικοί σύγχρονοι θεολόγοι πού συνάντησαν αυτά τά ρεύματα στον δυτικό χώρο, κυρίως εκείνα πού αναφέρονται στην όντολογία τής σχέσης, τον λεγόμενο Περσοναλισμό, βρήκαν κοινά θέματα μέ τά όποια μπορούν νά συζητοϋν μέ τούς Ρωμαιοκαθολικούς καί Προτεστάντες θεολόγους, καί απέκτησαν μέ αυτούς μιά κοινή θεολογική γλώσσα.

“Έτσι, παρακάμπτον τήν όρολογία καί τήν θεολογία τών Οίкуμενικών Συνόδων, μέ τήν όποια φαίνεται όλη ή αίρεση τών δυτικών Χριστιανών, καί κάνουν διάλογο μέ τήν κοινή αυτή γλώσσα, ήτοι πρόσωπο, κοινωνία προσώπων, ύποστατικά θελήματα, θέληση καί έλευθερία του προσώπου κλπ. Μέ τον τρόπο αυτόν προσπαθοϋν νά βροϋν τρόπους μέ τούς όποιους θά γίνη ή λεγόμενη «ένωση τών Έκκλησιών», παρακάμπτοντας τίς αίρέσεις του Filioque, του actus purus, τό άλάθητο του Πάπα κλπ.

“Έκτον. Διαβάζοντας τό βιβλίο αυτό έφθασα στό άδήριτο συμπέρασμα ότι δικαιώνεται πλήρως ό π. Ίωάννης Ρωμανίδης για όσα έγραφε καί έλεγε για τον Αύγουστίνο καί τον Αύγουστινισμό, για τον Σχολαστικισμό καί τήν «Όντολογία τής σχέσης»-Περσοναλισμό. Τά έλεγε αυτά διότι έκανε ό ίδιος έρευνα στην δυτική βιβλιογραφία καί μιλοϋσε μέ γνώση καί επίγνωση.

Αυτό φαίνεται σε πολλά κείμενά του, κατ’ αρχάς στην διδακτορική του διατριβή μέ τίτλο «τό προπατορικό άμάρτημα» καί έπειτα σε διάφορα άλλα έργα του καί πολλές προφορικές όμιλίες του. Μιά παρουσίαση τών απόψεών του για τήν θεολογία τών Πατέρων καί τήν θεολογία τών δυτικών Παπικών καί Προτεστάντων θεολόγων, άκόμη καί τών Ρώσων θεολόγων γίνεται στό βιβλίο μου «Πατερική καί Σχολαστική θεολογία καί τό περιβάλλον τους».

“Όπως φαίνεται καθαρά στό βιβλίο του Γεωργίου Σίσκου μερικές άπόψεις του ιεροϋ Αύγουστίνου τίς όποιες προσέλαβαν καί έπεξέτειναν άκόμη περισσότερο οι Σχολαστικοί καί Νεοσχολαστικοί θεολόγοι είναι ή πηγή τών αίρέσεων τόσο στους Ρωμαιοκαθολικούς όσο καί στους Προτεστάντες, αλλά καί σε άλλα φιλοσοφικά καί ψυχολογικά δυτικά ρεύματα.

Είναι όντως παράδοξο νά υπάρχουν όρθόδοξοι θεολόγοι οι όποιοι προσπαθοϋν νά όρθοδοξοποιήσουν μερικές άπόψεις του Αύγουστίνου καί μάλιστα νά παρουσιάσουν ότι αυτές τίς άπόψεις τίς αποδέχθηκε καί ό άγιος Γρηγόριος ό Παλαμάς, ένώ οι ίδιοι οι Νεοσχολαστικοί δυτικοί Ρωμαιοκαθολικοί θεολόγοι κάνουν ισχυρότατη κριτική στον ιερό Αύγουστίνο.

Έννοώ τίς άναλογίες πού εισήγαγε στον Θεό ό ιερός Αύγουστίνος, τό analogia entis, ότι, δηλαδή, υπάρχουν άναλογίες μεταξύ του Θεοϋ καί τών κτισμάτων, ιδίως τής ψυχής του ανθρώπου. Οι άναλογίες, ή analogia entis, ή analogia fidei, ή analogia relationis, καταργοϋν τήν χάωδη διάκριση μεταξύ άκτίστου καί κτιστοϋ, άφοϋ δέν

υπάρχει καμμία όμοιότητα μεταξύ άκτίστου και κτιστοϋ, καθώς επίσης παριθωριοποιϋν τήν ήσυχαστική παράδοση τής Όρθοδόξου Έκκλησίας ως μεθόδου γνώσεως τοϋ Θεοϋ.

Μέσα σέ αυτό τό πλαίσιο θεωρῶ ότι τό βιβλίο αυτό τοϋ Γεωργίου Σίσκου μέ τίτλο «Η Αγία Τριάδα στήν Δυτική Χριστιανοσύνη» συνδέεται πολύ στενά μέ τό βιβλίο πού εξέδωσα πρίν λίγο καιρό μέ τίτλο «Πατερική και Σχολαστική θεολογία και τό περιβάλλον τους, μέ βάση τίς προφορικές παραδόσεις τοϋ π. Ίωάννου Ρωμανίδη». Τό πρῶτο βιβλίο στηρίζει βιβλιογραφικά από δυτικής πλευρᾶς τό δεύτερο, και τό δεύτερο βιβλίο έρμηνεύει πατερικά τό πρῶτο. Όταν κανείς διαβάση τά δύο αυτά βιβλία παράλληλα θά μπορέση νά δῆ τήν διαφορά μεταξύ τής πατερικής θεολογίας και τής σχολαστικής-νεοσχολαστικής-περσοναλιστικής θεολογίας.

Όστερα από όλα αυτά φαίνεται καθαρά ότι τό βιβλίο τοϋ Γεωργίου Σίσκου ρίχνει ένα δυνατό φῶς στό όμιχλῶδες θεολογικό τοπίο τής δυτικής θεολογίας και άποσαφηνίζει πολλές πτυχές τής σύγχρονης Νεοελληνικής θεολογίας, και γι' αυτό εἶναι πραγματικός φάρος. Φωτίζει, άποκαλύπτει και ένημερώνει μέ σοβαρό, έπιστημονικό και νηφάλιο τρόπο, γι' αυτό συγχαίρω τόν συγγραφέα και δημοσίως και για τόν καρπό αυτόν τής έρευνητικής του έργασίας.